

FARKLILAŞMA VE AYRIŞMANIN SOSYOLOJİSİ: TARİHSELLİĞİ AÇISINDAN “KENT DENEYİMİ”*

Erdem YAZAR**

Güncel ÖNKAL***

ÖZ

Kent sakinlerinin bireysel, toplumsal varoluş düzlemlerini belirleyen sadece kentin fiziki koşulları değildir. 21. yüzyılda kent; siyasetin, etiğin, estetiğin, ekonominin, gündelik yaşam kültürünün belirleyici uzamıdır. Bu açıdan kent, bireyin bilinci, insanlığın hafızasıdır. Tarihselliği açısından kent deneyimi, farklılaşma ve ayrışmanın yaşandığı sosyolojik düzlemi ifade eden bir kavramsallaştırma olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla kent, sadece fiziksel bir yeri veya toplumsal organizasyon biçimini ifade etmekle kalmaz. Kentin kamusal alanlarının niteliği, işlevi; kent hakkı kullanımı, kente aidiyet, kentlilik, kentsel yaşam biçimi bu kavramsallaştırmanın sosyolojik tezahürleri olarak karşımıza çıkar. Kent böylelikle farklılaşma ve ayrışmanın tarihsel sahnesi olmaktadır. Bu anlayışla çalışmada bağlamları ve etkileri bakımından kendi içerisinde katmanlı bir yapıya sahip olan kent sorunsalının çözümlenmesinde, farklı bakış açılarına dayalı tartışmalarda ontolojisini yitiren kent sorunları için, kent deneyimi kavramı temel alınmıştır. Çalışmada somut olarak gösterilmek istenen, bir farklılaşma ve ayrışma arenası olan kentin çağdaş sorunlar bakımından ele alınmasında “kent deneyimi” kavramının hem empirik ve de objektif bir kent anlayışında sosyal bilimcileri buluşturabileceğidir. Böylece kent deneyimi kavramsallaştırması çerçevesinde kentin tarihselliğini, bugününü ve geleceğini “konumlandırmak”, pratiklerini “sorunsallaştırmak”, insanlık tarihindeki önemini “anlamak” ve “kültürlerüstü bir nesnellik”le ele alınabilmesini sağlamak amaçlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Farklılaşma, ayrışma, soylulaştırma, kent deneyimi, yaşam biçimi.

---

* Bu makale, Erdem Yazar’ın Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı’nda Prof. Dr. Güncel Önkale danışmanlığında hazırladığı “Kent Deneyimi Bağlamında Farklılaşma ve Ayrışma” başlıklı (2019) yayımlanmamış yüksek lisans tezinin bir kısmındaki kavramsal tartışma üzerinden üretilmiştir.

** MA. Sosyoloji, erdmvazar@gmail.com (ORCID: 0000-0002-6145-4730).

*** Prof. Dr. Maltepe Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi. guncelonkal@maltepe.edu.tr (ORCID: 0000-0002-3302-6691).

SOCIOLOGY OF DIFFERENTIATION AND SEGREGATION: “URBAN EXPERIENCE” IN TERMS OF HISTORICITY

ABSTRACT

It is not only the physical conditions of the city that determine the individual, social existence dynamics of the inhabitants. In the 21st century, the city is the determinant extent of politics, ethics, aesthetics, economy and daily-life culture. In this respect, the city is the consciousness of the individual and the memory of humanity. In terms of its historicity, the urban experience is a conceptualization that expresses the sociological milieu in which differentiation and segregation take place. Therefore, the city is not only a physical place or an ordinary form of social organization. The characteristics and functions of the public spaces of the city; the use of the right-to-city, identity in the city, urbanity, urban life style are the sociological manifestations of this conceptualization. The city thus becomes the historical stage of differentiation and segregation. With this understanding, in the analysis of the urban problematic which has a stratified structure in terms of its contexts and effects, the concept of urban experience was taken as the basis for the urban problems that lost the ontology in the discussions based on various perspectives. The aim of this study is to propose perceptibly that the concept of “urban experience”, which is an arena of differentiation and separation, can bring social scientists together to the both empirical and objective understanding of urbanization in terms of contemporary problems. The aim here is to lead to positioning historicity, current and future of the cities, problematizing its practices, understanding its role in the human history and providing transcultural objectivity by the urban experience conceptualization.

Keywords: Differentiation, segregation, gentrification, urban experience, lifestyle.

1. GİRİŞ

Tarihin en eski dönemlerinden beridir insanlar işbirliğini ve dayanışmayı geliştirerek toplum şeklinde yaşamak adına mekânlar kurmuş, mülkiyet edinme mücadelesi içerisinde özellikle ticaretin ve tekniğe dayalı yeteneklerin gelişmesiyle birlikte gelişkin yerleşim alanları inşa etmişlerdir. “Şehir” (*city/cité/site*) olarak isimlendirilen yapılandırılmış/işlevsel alanlar birliktelik içerisinde varolmak isteyen insanların fiziksel/yapısal/sosyal unsurlarıyla kurguladıkları alanlardır. Özellikle 17. ve 18. yüzyıllardaki sanayileşme olgusu sonrasında üretimin artması ve modernleşmenin alameti-farikası olarak kurgulanan Sanayi Devrimi sonrasında yaygın fabrikalaşmanın gelişmesiyle şehirler adeta birer açık hava fabrikası diyebileceğimiz dev üretim sahalarına dönüşmüştür. Sanayileşme eksenindeki bu dönüşüm ilk bakışta fiziki bir değişimdir; ancak değişim sadece şehrin fiziksel yapısında olmamıştır. İnsanların sosyal etkileşimlerinin yapısının, nüfus yoğunluğunun ve kültürel hareketliliğin seyrinin değiştiği bu şehirlerin kavramsal karşılığı “kentsel alanlar” (*urban*) olarak anılmıştır. Dolayısıyla üretim merkezi haline gelen ve üretim sürecinde kendi emeğiyle var olan bireylerin kentsel alanlara göç etmesi de insanlar arasındaki ilişkinin farklı bir şekle evrilmesine neden olmuştur. Kentleşerek genişleyen (*urbanised area*) ve içinde barındırdığı kentsel nüfus ile farklılaşan bu alanlar kendisini demografik yoğunluk (*densite*) ve kültürel çoğulculuk içerisinde (*kozmopolitanizm*) başlı başına “yaşam biçimi” olarak göstermektedir. Bu yeni kentsel alanlar Wirth’in de *Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme* (2002) başlıklı çalışmasında bahsettiği gibi, fiziki olarak yakın, ancak sosyal olarak “uzak” insan kitleleri yaratmaktadır. Bu yeni yaşam biçimi, kentsel mekânların dönüşümünün kenti, kentliyi ve kentleşmeyi anlamak adına özel bir anlama ulaşmasını, diğer deyişle mekânsallaşma tezinin önemini ve işlevini tetiklemektedir. Dahası, şehirden kente dönüşüm, kentlerin mekânsal dönüşümleri sürecinde hız kesmeden devam etmekle kentliyi de dönüştürmektedir. Tarihselliği açısından değişimi incelenen şehirler, yeni şehirlerin kuruluşu ve endüstriyel ilişkilerle giderek büyüyen yeni “kent”lerin oluşumunu ifade eder.

20. yüzyıl sonrasında kentlerin tüketimin merkezleri olarak önplana çıkmasının ardından üretim-tüketim döngüsünü de kendi içerisinde tıkanmaya yol açacak birtakım problemlere yöneltmiştir. Yeni kurulan kentsel yaşam düzeninde üretimin talebi aşan biçimde fazlaşması, tüketimin de önemini öne çıkarmıştır. David Harvey’in belirttiği şekliyle, yetersiz tüketimin çözülmesi adına “banliyö çözümü, borçla finanse edilen ev sahipliği ve ulaştırma faaliyetlerine yine borç finansmanı ile erişim” sayesinde bireylerin ekonomik güçleri yükselir ve kendilerine özel kullanım amacıyla yeni mekânlar üretilerek bu tüketim kıtlığı arttırılmaya çalışılır (Harvey, 2017, s. 65). Bu doğrultuda oluşturulan “yeni alanlar” ile birlikte “yeni bir toplumsal yapı” ortaya çıkmıştır. Bu yeni toplumsal yapı kentli toplum yapısıdır ve farklılaşan kentsel mekânların yanında farklılaşan insan ilişkilerini bir araya getirmektedir. Bireylerin kent içerisinde kendi varoluşlarından daha çok kendilerini aşan üretim ilişkilerinde varedilen bir yapı içerisinde hareket etmeleri, “kenti daha önce görmedikleri biçimde deneyimlemeleri”ne sebep olmuştur. Sonuçta, kentsel yaşamın tarihindeki hızlı dönüşümde Henri Lefebvre’in bahsettiği gibi “toplumun bir bütün halinde kentleşmesi” durumuna yol açmaktadır (Lefebvre, 2014, s. 7). Toplumun topyekûn kentleşmesi kentsel mekânlardaki ayrışma izdüşümünde bireyler arasında gözlemlenebilecek farklılaşma temelli bir ayrışmayı nihayetinde tetiklemiştir.

Bu çalışmada, öncelikle, “kent deneyimi” kavramını merkeze alarak değişen ve dönüşen kentli toplumsal yapısının öncelikle tarihsel seyri ele alınacak; ardından, toplumsal tarihteki izdüşümleri bakımından sanayileşme eksenindeki kentleşmenin günümüze miras bıraktığı farklılaşma ve ayrışmanın izleri sürülecektir. Birinci alt başlıkta tarihselliği açısından kent deneyimi kavramının olanakları ve sınırları betimlenmiştir. İkinci alt başlıkta ise kent

deneyiminin farklılaşma ve ayrışmanın birlikte yaşandığı karmaşık kent hareketliliğini ifade ettiği savı açıklanmaktadır.

Böylelikle bağlamları ve etkileri bakımından oldukça farklı tartışmalarda ontolojisini yitiren kent sorunları için, kendi içerisinde katmanlı bir yapıya sahip olan kent sorunsalının çözümlenmesinde felsefi temelli fenomenolojik-sosyolojik bakış açısı benimsenmiştir. Bu yöntemde ilkin kentin olgusallaştırılması kentleşmenin tarihsel-sosyolojik seyrine kendi içerisinde kalarak bir tarihsel-kültürel sosyal fenomen olarak bakmayı içerir. Ardından kent realitesini daha yalın biçimde ve genel-geçer kurgusunu serimleyecek bir kavramsallaştırmaya kavuşturmak gayesiyle, kentin işleyişine “kent deneyimi” kavramı ile yeniden bakmak önerisini uygular. Böylelikle “kent deneyimi” kavramı odağında yapılan bir yeniden okuma, kent tarihinin içeriğini oluşturan tartışmalı ve değişken yan anlamları ve kavramları da açığa kavuşturarak fenomenolojik-sosyolojik tahlili tamamlamaktadır. Bu denemenin açığa kavuşturacağı temalar; kentin gündelik yaşam pratikleri düzleminde kent kültürü düzeyindeki işleyişi, güvenlik, bireyin kent toplumu içerisindeki kültürel/mental/sosyal konumu, sosyal adalet ve eşitlik ilkesinin açığa çıkışı, kentsel yayılmanın yönü ve çevre etkileri, kentsel üretim-tüketim pratiği, kentsel aidiyetin dinamiği ve kentsel dönüşüm vb. olarak sıralanmaktadır. Anlaşılacağı üzere kent, içerdiği toplumsal ilişkide olduğu gibi kendisi de çok farklı ilişkilerin farklı işlevlerle birbirini etkileyen sonuçları belirlemesi bakımından karmaşık ve katmanlı bir yapıya sahiptir. Kentteki gündelik hayatın çok katmanlı yapısı yaşadığı gerçeklik deneyimi, bilişsel gerilimler, bilinç akışları, geleceğe yönelik kurgular, uzamsal (zaman-mekan birlikteliğinden doğan algı boyutu) dünyaya dayalı bir “deneyim” alanıdır. Sosyologların alanın kendisine yönelik çabaları olduğu kadar alanı belirleyen ilişkisellikleri anlamak çabaları da söz konusudur. Bir “habitus” olarak kente bakmak ve içerdiği ilişkiselliğin kesişimlerini, gerilimlerini açığa kavuşturmak kuşkusuz Bourdieucu bir bakışı gerekli kılar. Ancak öncesinde alanın belirleyicisi insanın deneyimine odaklanmak ise Alfred Schutz’un fenomenolojik-sosyoloji yöntemiyle kavranabilecek bir bütünlüğü referans göstermektedir (Schutz, 1962). Böylelikle gündelik hayatın gerçekliğini belirleyen ilişkilerle bulanıklaşan bir kent olgusallığının içerisinde tartışmak yerine berrak, ne ise o olarak kent idealini belirlemek olanaklı kılınmaktadır.

İlişkiselliklerin mekanı olarak kent, yaşadığı deneyimlerde kentin içerisindeki sosyal yaşamı ayrıştırır, farklılaştırır. Aynı zamanda kentin içerisindeki deneyimsel sosyal alan da kentin mekanlarını, bu mekanlara yönelik politikaları, üretim-tüketim ilişkilerini ayrıştırır ve farklılaştırır. Bu ilişkiselliğin tamamını farklı sosyal tabakalarda farklı sonuçları bakımından ifade etmesi açısından “kent deneyimi” kavramsallaştırması bir farklılaşma alanı olan kentin yaşanan çağdaş sorunlar çerçevesinde sosyal bilim analizi açısından konumlandırılmasında araştırmacılara yol gösterebilmektedir. Ancak kavramın kendisi bir önkabul değil, tarihselliği ve sosyolojik kökenleri bakımından kentin yeterince anlaşılmasının ardından elde edilmiştir. Kent deneyimi kavramı, nihayetinde, kent sosyolojisinde tarihsel arka planı tekrar ele alırken hatırdan tutulması gereken nesnelleştirilmiş bir ölçüt, olanakların ve sınırların fenomenolojik göstergesi biçiminde değerlendirilmelidir.

2. TARİHSELLİĞİ AÇISINDAN “KENT DENEYİMİ” KAVRAMI: OLANAKLAR VE SINIRLAR

“...[K]entin kökenleri karanlıktır, geçmişin büyük bir kısmı yeniden ortaya çıkarılamayacak şekilde gömülü veya silik durumdadır ve gelecekte nasıl bir hal alacağını kestirmek son derece zordur.” Lewis Mumford’un *Tarih Boyunca Kent* başlıklı çalışmasındaki bu belirlemesi ile aslında kentlerin tarihsel arka planının geleceği ölçüsünde müphem olduğunu belirtir (Mumford, 2007, s. 13). Kentlerin özsel yanı “yerleşik olma deneyimi”dir. Ancak kentlerin

özünde yer alan insanların yerleşik olmaya, kentsel mekânlar tasarlamaya ve tasarladıkları bu mekânların anlamını/işlevlerini değiştirmeye yönelten nedenler Mumford'un bahsettiği bu müphem tarih içerisinde yatmaktadır. Kent, Mumford'un bize öğrettiği biçimiyle, tek bir biçimde bu nedenle ele alınamaz; *kent* bir yığın kavramıdır. Kentin olgusalılığı sosyoloji biliminin ilk dönemlerinde itici gücünü oluşturan pozitivist temelli yaklaşımlarda genellikle ticaret-büyüme-ilerleme denklemi üzerine kuruludur. Bu nedenle klasik kent sosyolojisi tartışmaları kentin tarım ve hayvancılığa bağlı doğayla iç içe yaşam modeli yerine malın el değiştirmesine dayalı ticari değerini oluşturan yerleşim biçimlerine odaklanırlar. Ticaretin beraberinde iyileşmeyi, ekonomik sermayenin beraberinde refahı, refah toplumunun da ilerlemeyi çağrıştırdığı savlanmıştır.

2.1. Antikçağdan Ortaçağa Kent Deneyimi

Yerleşik hayata geçişe kadar olan antropolojik süreç insanların konar-göçer tarzda veya avcı-toplayıcı biçimde yaşadıklarını bize tarihsel aşamalarla göstermektedir. Bu süreç içerisinde buldukları topluluğun faydasına odaklanmış olan insanlar, doğanın kendileri için sunduğu olanaklar ekseninde ortak bir hayatı tasarlamaktaydılar. Tarım devrimi, tam bu noktada, insanlığın süregelen doğayla ilişkisini farklı bir noktaya taşımıştır: Toprağa, hayvana bağlanan, biriktiren ve yetiştiren insanın yerleşik hayat deneyimi bir arada yaşadığı toplulukların çeşitli yaşam alanları kurmalarına ve birlikte bir yaşam kurgulamalarına neden olmuştur. Şehirlerin kurulmasına önyak olan tarım devrimi aynı zamanda kentsel ilişkilerin oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Bu sayede M.Ö. 6000-3000 yılları arasında gerçekleşen sosyal değişim ile insanın ilk geliştirdiği aletlerle oluşturduğu teknik, basit köylerin birleşik biçimlerde büyüyerek şehirleşmesini ve yayılmasını hızlandırmıştır. Döneminde yayılımları ve gelişimleri bakımından Doğunun şehirleri Batının kentlerine göre daha gelişmiştir. Tarımsal gelişimle birlikte demografik artış, siyasi birlikteliklerin oluşmasını gerekli kılmış ve devletler tarih sahnesine çıkmaya başlamıştır. Dolayısıyla “şehirlerin yükselişi devletlerin de yükselişidir” varsayımı tarihsel gerçeklik bakımından çeşitli örneklerde doğrulanabilir. Nil nehri etrafında toplanan ve sulayabildikleri topraklarını tarımsal işlemlerle değerlendiren Mısırlılar, bereketin devamı, ayrıca kalabalık nüfusun ortak kaygısı olan güvenliğin sağlanması adına bir siyasi birlik olan kent devletini oluşturmuşlardır (Barreau ve Bigot, 2006, s. 27-28). Kendi çağında Nil nehri etrafında kurulan kentlerin birleştiğini ilan eden Menes, Mısır'da ilk devlet yapılanması kurulmasına ön ayak olmuştur. Şehirleşmenin yanında birçok gelişmenin de yaşandığı ve Mısır uygarlığının başlangıcı sayılan bu çağ Thinit Çağıdır (Üstüner, 1998, s. 200). Tarımın dünya toplumları tarafından öğrenilmesi ve küçük ticaret girişimleriyle tarımsal ürünün kendi bulunduğu çevreden dışarıya yönelik bir yayılım göstermesiyle kurulan bu mekânların gelişmesini desteklemiştir. Dolayısıyla farklı ihtiyaçlar sonucunda tekrar bir şehirleşme etrafında toplanan insanlar farklı ihtiyaçları karşılamak adına Dünya coğrafyasında farklı şekillerde ancak benzer kaygılarla biraraya gelmişlerdir. Biraraya gelen insanlar farklı coğrafyalarda birbirine benzer yerleşik mekânların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Mumford, 2007). MÖ. 2000'lerin ortasında Helen kültürüne bağlı düşünsel olarak gelişmiş topluluklar Ege ve Avrupa kıyılarının göç almasına yönelik bir yaşam biçimini gözler önüne sermişlerdir. Bu topraklara gerçekleşen göç hareketinin sonucunda Ege kıyılarında ve Avrupa'da bulunan kültürleri etkilemişler ve bu kültürlerin yeni bir biçim almasına da neden olmuşlardır. Kültürel yayılımı açısından bu toplulukların Doğu kentlerinin dışı dönük yerleşim tarzından farklı olarak surlarla çevrili daha merkezci bir yapı etrafında içe doğru toplanmaları kültürlerinin kent devletleri şeklinde siyasi bir oluşum haline gelmesine neden olmuştur (Wycheley, 1993, s. 5-11). Kentlerin merkezi yapıdaki organizasyon modeli hem yerleşim yeri hem de bir kent devleti olan “polis”lerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. *Polis*lerin farklı tanımlamaları bulunmaktadır. Aristoteles *polisi* “bir arazi veya politik makam olarak değil, ama onu oluşturan vatandaşlar arasında bir ilişki” olarak tanımlamıştır (Morris, 2000, s. 26).

Polislerin dağınık bir yerleşim planı bulunmaktaydı. *Polisin* içinde güvenli sığınak olarak da kullanılan aynı zamanda kent yöneticilerinin bulunduğu bir akropol bulunuyordu. Yerleşme bu akropol etrafında şekillenmiştir. Agora ise kent yurttaşlarının biraraya geldikleri, gündelik yaşamlarını geçirdikleri alanlar olmuşlardır (Owens, 2000, s. 3). Kent devletleri (*polis*) kendi siyasal sistemlerinin yanında ordu, siyaset, aile, ekonomi, evlilik vb. gibi ortak değerlerin hâkim olduğu bir siyasal birlikteliği, diğer adıyla kamusal alanın ilk yetkin örneklerini oluşturmuşlardır. Bir merkez ve ekonomik havza şeklinde oluşturulan *polis*lerin aynı zamanda kendine ait dış sınırları da bulunmaktadır (Gözlü, 2016, s. 180-181). Antikçağ-Helen şehirleri deneyimi daha çok işlev bakımından üretim odaklıydı. Kentte yaşayan halkın tamamına yakını her ne kadar kentte yaşasalar da kentin üretim açısından devamlılığının sağlanabilmesi adına tarımcılıkla ilgileniyordu. Halk ancak tarımdan geriye kalan zamanlarda diğer işlerle ilgileniyordu (Freeman, 2003, s. 138-139). Helen kentsel deneyimi tarım odaklı olmasına rağmen Helen kentlerinin hemen hemen hepsinde tragedyaların sergilendiği amfi tiyatroların varlığı, şehir meclislerinde katılımlı kent hakkı kullanımı, felsefenin-sanatın düşünsel başatlığı söz konusudur. Kentli aynı zamanda yurttaştır, özgürdür ve kenti ile gurur duyar. Kent deneyimi bu anlamda yurttaş olmak ve insan olmak deneyimi ile eşleştirilmiştir; site ve yurttaş kavramlarının da aynı kökten türetilmesi bu türden düşüncenin ve deneyimin adeta dildeki karşılığıdır (Tunçel, 2016) Kent deneyiminde yabancılara pek de kucak açmayan Helen kentleri yurttaşlarının siyasal ve kamusal alanını, yine kentli olmalarının sınırları çizmiştir.

Roma imparatorluğu döneminde ise kentin işlevi Antik Yunan kentlerine kıyasla daha farklı olmuştur. Dolayısıyla birbirini izleyen tarihsel dönemlerde farklı iki kent kavramsallaştırmasını gözlemleyebilir ve bunları karşılaştırabiliriz. İki uygarlık ve düşünce biçimi arasındaki farklılığın somut olarak kendisini kent deneyiminde göstermesi, kentin olanak ve sınırlarının da nasıl belirlendiğini işaret eder. Nitekim böylesine bir kıyaslamayı Roma kültürü de yapmıştır. Sınırlarının genişlemesiyle beraber daha güvenli alanlar olarak kent inşasını üstlenen Roma kentleri, ticaret hayatı planlanmış kentler olmuşlardır. Bu çerçevede kente dışarıdan ekonomik amaçlarla gelen kişilerin gündelik yaşamını geçireceği alanlar tasarlanmış ve kent içerisinde yapılan yapılar ile hizmetler desteklenmiştir. Dışarıdan gelen farklı milletlerden oluşan kalabalık topluluklar, Roma kentlerinde ticari menfaatler temelinde toplanmaktaydı. Dolayısıyla Roma kent deneyiminde “yabancı” olana yer vardır. Antik Yunan polislerinde üretimin *polis*in ihtiyaçları çerçevesinde kurgulanmasına karşın Roma kentleri üretimi imparatorluk-İç ticaret amacıyla üretmekteydi. Bu durum ise kentin kendinden bir önceki dönemden farklılaşan bir işlevini ortaya koymaktadır. Kentin işlevinin değişmesine katkıda bulunan ticaret, tüccarların farklı kentlerle olan ilişkilerini ve işbirliklerini geliştirmiş, bunun sonucunda İmparatorluk coğrafyasındaki kentlerin büyük çoğunluğu ortak temellerde kurgulanmış alanlar olmuşlardır. Ticaret ile şekillenen imparatorluk içi ilişkiler sadece ürün temelinde gelişim göstermemiştir. Dolayısıyla Roma kent deneyimi bir yandan yayılımcı anlayışı, bir yandan diğer kültür ve devletlerle ticari ilişkilere olan açıklığı, diğer yandan da kendi kentlerindeki ilerleme ve ihtişama dayalı mekân politikaları ile küresel kentlerin, kapitalist arketiplerini sunmuştur, diyebiliriz. Farklı coğrafyalardan gelen Roma kentlerine yönelen ve farklılıklarını beraberinde getirenler imparatorluk içi kültürel etkileşimin doğmasına neden olmuştur. Roma kentleri arasında varolan etkileşim süreci, kentin bir “kültürlerarasılık” ve “geçicilik” yaratmasına olanak sağlamıştır. Kentlerin Roma döneminde yüklendiği bu işlev, günümüze kadar geçen sürede kentlerin Roma tipinde kurgulanmış alanlar olarak karşımıza çıktığını anlaşılabilir kılmaktadır (Önkal, 2016, s. 65).

Kentsel barışın korunması uygarlığın yayılması adına önemli kılındığı için Roma İmparatorluğunda kentler hem önemli merkezler haline gelmiş hem de kentlerin gelişmesi merkezi yönetim tarafından desteklenmiştir. Güvenli ticaret ortamı ve kentlerin merkezi yönetim tarafından bu yönde tasarlanmaları, kent deneyimi sürecini de kendi özel alanından

çıkartarak farklı deneyimlerle etkileşim içerisinde gelişmesini desteklemiştir. Üretim süreci sonucunda zenginleşenler üretim sürecinden çekilerek kendi adlarına çalışacak köleleri dışarıdan getirmişlerdir. Dışarıdan getirilen kölelerin çalıştırıldığı tarımsal üretim, üretim süreçlerinde çalışan kişileri imparatorluğun tebaası haline getirmiştir (Yaylı & Küçük, 2011).

Roma kentleri, döneminde cazip olan bütün işlevleri üzerinde toplamıştır. Kent içerisindeki ayrıcalıklı kişilerin kendi adlarına inşa ettirdikleri yapılar bir gösteriş aracı olarak ortaya konmaktaydı. Kentlerin kendi özerk ekonomileri sebebiyle ihtişamlı yapıların yapılması kentleri bir yandan ekonomik anlamda çekici kılmaktayken bir yandan da diğer kent yöneticilerine karşı bir üstünlük aracı olarak öne sürülmekteydi. Ayrıca Roma kent hayatında sosyal bütünleşme alanı olarak kullanılan, bireysel ve toplumsal ilişkilerin inşa edildiği forumlar kurgulanmıştır. İmparatorlukta yaşayan halk için gösteriler çok ayrı bir önem taşımaktaydı. Gladyatör oyunları, sirkler ve tiyatrolar halkın o dönemde toplumsallaştığı alanlara örnek olarak gösterilebilir. Ancak bahsi geçen durum her zaman aynı şekilde olumlu şekilde devam etmemiştir. Romanın kentsel yaşamlarındaki belirgin ayrışma kendi içine dönük bir sonu hazırlamıştır. Sınırsız yaşanan zevk olgusu, ahlakın bozulması, ayrışmanın belirginleşmesi, ihtişamın amaçsallaştırılması, güç sevdasında gerçeklerden uzaklaşılması, Roma İmparatorluğunun bütünlüğünü zedelemiş ve sonunu hazırlamıştır (Mumford, 2007, s. 290-293). Roma İmparatorluğunun sınırlarının genişlemesi ile yaşanan ivme, beraberinde çeşitli olumsuzlukları da getirmiştir. Yönetimde karşılaşılan zorluklar neticesinde monarşi yönetimine geçilmesi kentlerin özerk yapılarının yok olmasına neden olmuştur. Kentlerin özerk yapılarının sona ermesi ise kentlerde gereksiz harcamalarla artan masrafların ağır vergilerle halktan alınmasına neden olmuştur. Alınan ağır vergiler hem bir ekonomik yükümlülük ortaya çıkartırken hem de Roma halkının devlet ile arasında olan bağıcı ciddi oranda zedelemiştir. Ayrıca Batı'da gerçekleşen istilalar sebebiyle olumsuz etkilenen ticaret halkı daha fazla sıkıntı içine sokmuş, sonucunda zengin üst zümre kentleri terk ederek kent dışı villalara taşınmış, ihtiyaç dışı girdilerin azalması Batı'da tarımsal üretime dönüşe sebep olmuştur (Tanilli, 1999, s. 16-17). Böylelikle Roma'nın son dönemlerinde ilk *getto* yerleşimler, ekonomik odağını yitirmiş kentlerin kültürel canlılığının da yitirilmesi örneklerine rastlanmaktadır. Kentini yitiren iktidarlar, iktidar olma güçlerini de yitirmişlerdir.

Roma İmparatorluğunun bölünme sürecinin ardından Batı dünyası farklı bir çağ ile yüzleşmekteydi. Kentler yeni çağın yaşam koşullarına uygun bir işleve dönüşmekteydi. Geçirdikleri bu dönüşümler, sosyal yaşamından, kentsel düzene kadar çoğu alanı etkilemiştir. Doğu'da İslamiyet'in yayılması ile beraber Batı'da kentler açısından ticaret ciddi sıkıntılara sürüklenmiştir. İşgalci toplulukların saygı duydukları Kilise, sınırlarını iyice genişletmiş, kentlerin nüfuslarının azalması ve ticaretin ortadan kalkmasıyla toprak üzerinden haklar elde eden kilise kent üzerindeki egemenliğini arttırmıştır. Monarşinin yıkılmasına neden olan feodal prensler Kilisenin egemenlik alanlarına müdahale etmemişlerdir (Pirenne, 1994, s. 53).

Merkezi devletin ortadan kalkması ile birlikte ortaya çıkan feodal düzen birçok problemin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Her türlü ihtiyaç amacıyla kullanılan kölelerin çok fazla olması, üretim süreçlerinin ticarete olan etkisinin azalması, kent ileri gelenlerinin kölelerine bakmakta zorlanmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla Roma Devletinin işgal ettiği topraklardan getirilen köleler, köle sahibi zengin kitle için bir sorun oluşturmaktaydı. Ekonomik gücün kaybedilmesi sonucu topraklarda yaşayan soylular daha farklı yollarla nüfuslarını kontrol etmeye çalışmaktaydılar. Bu gelişmelerin sonucunda yeni bir özgürlük modeli ortaya çıkmaya başlamıştı. Yeni filizlenmekte olan özgürlük modeline göre soylu kişiler kölelerin toprakları kullanmalarına izin vermekte ve bu sayede onların kısmi özgür olarak yaşamalarına imkân tanımaktadırlar. Kısmi özgürlüğünü elde eden köleler toprak sahiplerine vergiler ödeyerek ve toprağı çeşitli yöntemlerle işleyerek ekonomik durumun ayakta kalmasını

sağlamaktaydılar. Eski köleler yeni serfler olarak yeni bir sınıf ortaya çıkarmışlardır ki bu durum izleyen dönemlerde Avrupa içerisinde yeni bir başlangıcın nedeni haline gelecekti.

Kentlerin bir ekonomik kazanım elde edilen bir alan olması lordların, altında çalışan kişileri birer kazanç kapısı olarak görmesine neden olmuştur. Ancak bu durum aynı zamanda alt tabaka açısından ortak bir çıkarın meydana gelmesini de sağlamıştır. Bu ortak çıkar lordlara karşı birliğin oluşmasına sebep olmuştur. Bu “kardeşlik birliği” lordlar ile onlardan koparak kendi yaşantısını kuran serfler arasında bir ilişki zemininin gelişmesini desteklemiştir (Weber, 2010, s. 158-159).

Ortaçağ kentlerinin neredeyse durağan bir şekilde yok olmasını engelleyen güç ise kiliselerin yapısı olmuştur. Kiliselerin kentleri bu durumdan kurtarması kiliseye yönelik duygusal bağın yoğunlaşmasını da sağlamıştır. Halk yaşadıkları yerlere olan bağlılıklarını kilise papazlarının onlara verdiği materyalleri kullanarak göstermiştir. Hristiyanlığın vermiş olduğu hissiyatla birlikte halk, komşuluk ilişkileri çerçevesinde birleşmiştir. Dolayısıyla birbirlerinin haklarını savunan ve birbirlerini gözeten bir toplum meydana gelmiştir. Kırsal alanlardan çok kentlerde ihtiyaç duyulmakta olan yabancılara kapılar açılmıştır. Bu da kentlerde yabancıların ikamet etmesine ve yabancılar ile birlikte kentlilerin bir bütün oluşturmasına neden olmuştur. Kentin imkanları kentlerdeki insanlara başka yerde bulunmayan çeşitli özgürlük alanları vermiştir. Mekânsal ayrışma yaşanabilen noktalarda din sayesinde toplumsal bir bütünlük sağlanmıştır (Sennett, 2014).

Geleneksel ekonomi değişime uğramaya başlayınca kentlerin gerek mimarisi gerek deneyimselliği de aynı şekilde değişmiştir. Üretim ve tüketimin artmasıyla beraber Ortaçağda ticaret gelişmeye başlamaktaydı. Kentlerin ticaret ile doğru orantılı gelişmesi kilisenin de katıldığı ortak bir ekonomik pazarın oluşmasına neden olmuştur. Bu pazarlar sadece kent içerisindeki insanların katılmasından ziyade dışarıdan aldıkları göçler ile de beslenmekteydi. Göçlerle birlikte farklı toplulukların kentsel alanlara gelmesiyle birlikte kentler karma bir yapıya bürünürken aynı zamanda ihtiyaçları da farklı şekilde şekillenmekteydi. Piyasa ekonomisinin ortaya çıkmasıyla beraber tüccarlar zenginleşmiş ve tüccarların yanında para karşılığında çalışan işçiler ortaya çıkmıştır. Serfler emekleri karşılığında ücret kazanarak, ücretli işgücü haline gelmişlerdir. Yöre halkından ziyade dışarıdan gelecek tüccarlar için kurulan fuarlar kentlerin ekonomik bağlamda gelişmesini destekleyen etkenlerden biri olmuştur (Eğilmez, 2018). İktisadi anlamda gerçekleşen gelişmeler kentlerin gelişmesini tetiklerken, günümüz şehirlerinin filizlendirecek tohumlar atılmaktaydı. Kentin kendi ekonomisini yaratmak adına yeni verimli alanlar etrafında kurgulanması ticaretin bir etkisidir. İslamiyet’in ortaya çıkışıyla beraber ekonomik girdilerin elde edilmesi çerçevesinde sorun yaşayan kentler ticaret sayesinde ayakta kalmışlardır. Ortaçağ kentlerinin Doğu ticaret yollarının Türklerin eline geçmesiyle beraber tekrar sıkıntı içerisine girdikleri görülmektedir. Ticaret yollarındaki hakimiyetin el değiştirmesi, hammadde ihtiyacının artması, üretim alanlarındaki gerçekleşen çeşitli sıkıntılar Avrupalıları farklı yollar üzerine araştırmaya itmiştir. Yeni ticaret yollarının keşfi ile birlikte Akdeniz merkezli olan ticaret havuzunun Kuzey Avrupa ve okyanus kıyılarına doğru yönelmesi Ortaçağ’ın kapandığına da bir işarettir (Tuna, 2017). Bu üretim ve tüketim temelli ilişkilerin seyri sonrasında “Sanayi Devrimi” olarak adlandırılacak döneme doğru yönelen dönüşüm gerçekleşmiştir. Sanayi devrimine kadar olan süreçte kentsel alanlardaki ayrışma ve farklılaşma sermaye temelinden daha farklı şekilde gerçekleşmiştir. Kentlerin sermaye odağında olmayan tasarımları belirli bir zümrenin kentsel alan içerisinde kendisini var etmesine olanak tanımıştır. Kentte yaşayan halk tarımsal üretim ve zanaatkarlık çerçevesinde bir ilişki kurmuş, elde ettiği ürünü bir vergi amacıyla kendi yaşadığı kentin sorumluluğunu üstlenen yöneticisine vermiştir. Sanayi Devrimi’yle birlikte üretimin seri hale gelmesi, sermayenin büyümesine ve sermaye girdilerinin arttırılmasına yönelik değişim, emek

ile kent arasındaki ilişkinin farklılaşmasına neden olmuştur. Artık emeğin, kentlilerin kolektif yaşamına yönelik değil, çalıştığı fabrikanın üretimine odaklanması bambaşka bir kentsel iletişim deneyimini ortaya çıkarmıştır. Bu sürecin sonucunda ise kentsel ayrışma ve farklılaşma daha farklı boyutlar temelinde kendisini göstermiştir.

2.2. Sanayi Devriminin Kent Devrimi

Sanayi Devrimi tarihin akışında hemen hemen herşeye etki ettiği gibi kentlerin fiziksel gelişimine ve de sosyal değişimine de yön vermiştir. Sanayinin başat iktisadi kültürü, kentsel alanları üretim havuzu haline getirerek; emeğin, göçün, çalışma hayatının, ilerleme düşüncesinin merkezleri olarak tanımlamıştır. Fabrikaların seri üretime başlaması ile birlikte ihtiyaç olandan fazla üretimin piyasaya hâkim olması ihtiyaç, değerler, emek-sermaye ilişkiselliklerinin yeniden tanımlanması anlamına gelecektir.

Emeğin kentsel alanların merkezlerine yığılmasıyla beraber işgücü ihtiyacını kentsel emekle karşılayan sermaye, kentsel alana göçün öncelikli nedenini oluşturmaktadır. Kırsal alanda yaşam koşullarının kötüleşmesi ve geçim koşullarının çok yorucu ve zor olması, bireylerin sermayenin sunduğu olanaklarından faydalanmak adına kentsel alanlara göçmesine neden olmuştur. Kırdan kente göç beraberinde barınma problemini de getirmiştir. Tarihte daha önce görülmemiş bir şekilde yaşanan kent merkezlerine göç hareketinin ardından bireylerin barınmaları amacıyla yeni alanlar üretilmeye başlanmıştır. Böylelikle mekânın üretimi de kent deneyimi içerisinde kendisini somut ve bir o kadar acımasız biçimde gösterir olmuştur. İşçi mahalleleri olarak tanımlanan/yaratılan ve buna göre işlev kazandırılan bu alanlar, kente göç edenlerin kentsel yaşama uyum sağlamak adına ilk uğrak noktaları olmuştur. Ancak yoğun göç sonucunda bu uğrak noktaları ile kentler, aslında sefaletin mekânı haline gelmişlerdir. İşte tam da bu noktada, kent deneyimi büyük bir kırılma yaşayacak ve asla eskisi gibi olmayacaktır. Kentsel ayrışma ve toplumsal farklılaşmanın kent deneyimini getirdiği nokta kentin uygarlık ile özdeşleştirildiği tarihsel dönemlerin olanak ve sınırlarından çok farklıdır artık: Bina içerisinde bulunan odaların bölünerek kiralanmaya başlanması, kira üzerinden kazanç elde etmeye çalışan bireyler arasında bir yarış mekanizmasını yaratmıştır. Ardından tuvaleti dahi olmayan odalarda yaşamaya mahkûm bırakılan aileler sağlıksız yaşam koşulları altında ciddi bir sefalet yaşamışlardır.

“Bu gerçekten korkunç! Her yerde yoksul var! Yoksulluk her tarafa sızacak ve o korkunç haliyle büyük ve lüks bir kentin göbeğine gelip oturacak. Çok nüfuslu bir metropolün binlerce dar, yan sokağında, korkarız, göze batandan daha çok, günışığına çıkandan daha çok sefalet her zaman olacaktır” (Engels, 2017, s. 79-80).

Kentin tarihsel özüne aykırı biçimde sunduğu bu türden bir yaşantı Marksist söylemin kent eleştirisinin hareket noktası olacaktır. Kentte yaratılan eşitsiz alanların ekonomik ilişkilerdeki eşitsizliklere dayalı oluşu, Marx ve Engels’in adalet savını doğrular nitelikte idi.

Üretimin artmasıyla beraber ihtiyaç fazlası üretimin piyasa içerisinde dönmesi, üretilen ürünlerin ücretlerinin ucuzlamasına neden olmuştur. Kolay erişilebilirliğin artması ve bu ürünlerin tercih edilmesi kentsel nüfusun artmasına neden olmuştur. İşçilerin yaşam alanlarının sağlıksız koşullarından ötürü, hastalıklara bağlı ölümlerin deneyimlenmesi, emeği ile kente eklenen bireylerin ayrışması, üretime ket vurmamıştır. Kentin devasa üretim alanları işgücü yedeğini kolaylıkla bulmuştur. Emek sömürüsü temelinde yayılan bu yeni kentleşme biçimi düzensiz sosyal dağılımın (*anomi*) oluşmasına neden olurken, aynı zamanda farklılaşmanın ve ayrışmanın da kaynağını oluşturmuştur.

Sanayileşme sonrasında kentler işbölümü temelinde toplumsal örgütlenmesini şekillendirecektir. Bu işbölümü farklı yetkinliklerde kişilerin kentsel alanlarda ihtiyaca yönelik yerleşmesine neden olmuştur. Ortaya çıkan işbölümü ile birlikte dikey yönde ilişkilerin var olması sadece bireyler arası farklılıkları değil aynı zamanda yerleşim alanları arasında ayrışmaları da ortaya çıkarmıştır. Dikey yönde yaşanan bu hareketlilik ve farklılaşma, sınıfsal oluşumları da etkilemiştir. Sanayi öncesinde cinsiyet temelinde var olan işbölümü sanayi sonrasında bütün cinsiyetleri kapsamıştır. Kadınların kentte iş yaşamına girmesiyle toplumsal cinsiyete yönelik eşitlik söylemi de yaygınlaşacaktır. Ancak kadın emeğinin erkek emeği karşısında hak ettiği değeri almayı özellikle İngiltere Suffrajette hareketini tetikleyecektir. Sanayi öncesinde eğitimin belirli bir zümre etrafında bir hak olarak tanımlanması sanayi sonrasında herkesin eğitim hakkına dönüşmüştür. Üretim süreçlerinde çalışması amacıyla eğitilmesi gereken ve üretime maksimum fayda çerçevesinde katkı sağlaması gereken bireyler için eğitim ulaşılabilir bir hak olmuştur. Eğitimi tamamlayan ve bu doğrultuda başarı gösteren bireyler bir üst sınıfın üyesi olabilecek altyapıyı kendisinde hazırlamaktadır. İnsanların daha önce deneyimlemedikleri bu değişimler, olanakların ulaşılabilirdiği kentsel alanlara yaşanan yoğun göçü ve kent alanının bireylerin yaşamları üzerindeki değişimi anlatmaktadır (Çan, 2013, s. 4).

Emek kavramı çerçevesinde düşünüldüğünde kentlerin emek havuzu olarak sermaye tarafından yorumlandığı somut gerçekliği karşımıza çıkmaktadır. Sanayi öncesi kentsel üretim sahalarında bireyler arasındaki durumu kontrol altında tutmakta olan loncaların ortadan kalkmasıyla beraber üretimin ana aktörü olan sermaye kazanma odaklı politikasında kuralsızca ve sınırsızca hareket etmeye başlamıştır. Loncaların ortadan kalkması aynı zamanda ticaret etrafında toplanmış kişilerin kendi aralarında kurdukları dayanışmanın da yok olması sonucuna yol açmıştır; sermayenin üretim hırsı, üretici sınıfın kimi toplumsal vasıflarını (dayanışma, iletişim, sanata dayalı zanaat vb.) köreltmesine neden olmuştur. “Kömürkent”lerin oluşması, o zamana kadar görülmemiş olan yerleşik gelişmeyi farklı bir boyuta taşımıştır (Mumford, 2007, s. 549). Demiryolunun gelişmesi ve maden alanında yaşanan gelişmeler çeşitli alanlarda kentleşmenin gelişmesine ve emeğin de farklılaşmasına neden olmuştur. Önceleri tarımsal üretim çerçevesinde deneyimlenen çalışma biçimleri, maden, fabrika, vb. alanlardaki çalışma biçimlerinde kendisini insandan yana değil sermayenin yararı bakımından zorlu çalışma şartlarında gösterir. Sanayi uğradığı her yerde hem yerleşim alanlarını değiştirirken hem de bireylerin kenti emek yönünden deneyimledikleri biçimi değiştirmiştir. Kendi emeğine yabancılaşan bireyler de sadece kentin kendilerine sunduğu olanaklar çerçevesinde bir yaşam tasarlamak zorunda kalmışlardır (Uğurlu, 2010, s. 61). Emeğin bu denli kentsel alanda bulunması aynı zamanda sermaye açısından daha farklı bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ucuz iş gücünün kentsel alanda birikmesi ve bu işgücüne sermaye tarafından ulaşımın kolay olması, kentlerin merkezlerinde veya çevrelerinde üretim alanlarının yaratılmasını beraberinde getirmiştir. Kent bu doğrultuda daha önce görülmemiş bir biçimde genişlemeye ve büyümeye başlamıştır. Kentin tüm alanları artık sermaye çerçevesinde değerlendirilmiş ve yatırım (rant) sahaları haline gelmiştir. Kent, kendi özünde barındırdığı anlamın dışında farklı bir anlam etrafında gelişmiştir. Sermaye, kar amacıyla kentsel alanları tercih etmeye ve kullanmaya başlamıştır. Kent artık bir “savaş alanı” haline gelmektedir. Kuralsız bir biçimde ilerleyen sermaye, sadece kazanmak amacıyla organize ettiği sistem karşısında kendisini engelleyecek herhangi bir varlığın bulunmasını hoş karşılamamaktadır. Bireyler kentsel hayatlarını tamamen sermaye çerçevesinde değerlendirmek zorunda kalmışlardır. Kentin rekabetçi ve eşitsiz koşulları altında sürdürülmeye çalışılan yaşamın yanında ayrışma temelini varlığı da kendisini belli etmiştir. Kentli işçi sınıfının problemleri sadece kendileriyle sınırlı kalmamıştır. Burjuva sınıfının kent içerisinde birlikte yaşam sürdürmeye çalıştığı işçi sınıfı ile ayrışmasının ardından kentin dışına doğru banliyö yerleşimleri (*gettolaşma*) ortaya çıkmıştır.

“Fabrikaların hemen yanında yapılan işçi evlerinin durumu daha iç açıcı değildi. Yan yana ve sırt sırta kötü malzemeye yapılmış bu küçük evlerin arka odaları ışsız ve havasızdı. İşçi mahallelerinin çamur ve çöplerle kaplı yollarında, çocuklar ve domuzlar birlikte geziniyordu. Bazı kentlerde bu işçi mahalleleri o derece iyi yerleştirilmişti ki, Manchester’de olduğu gibi, varlıklı birisi bir işçi mahallesi ya da işçilerle karşılaşmadan yıllarca yaşayabilirdi. Ama zamanla, mesleklere göre ayrılmış Ortaçağ kentlerinin mahallelerinden farklı olarak zenginliğe göre sınırları çizilmiş bu burjuva mahallelerinin de tam bir güvenlik sağlamadığı, iyi mahallelerin biraz ilerdeki sefaletle birlikte yıllarca yaşayamayacağı anlaşıldı: İşçiler yaklaşmıyorlardı, ama kolera, tifo, tifüs oralara da ulaşmıştı. Burjuvalar, Ortaçağ zenginlerinin vebadan kaçmaları gibi, ya kentin merkezini yoksullara bırakarak banliyölere çekildiler ya da kentin merkezindeki işçi mahallelerinden (hastalık ve ayaklanma merkezi) geniş caddeler geçirerek onları kentin dışına sürdüler” (Bumin, 1990, s. 68-69).

Kentin yeni biçiminde yaratılmasının ardından tüketim kentli yaşamın bir çıktısı olarak ortaya çıkmıştır. Üretim teknolojilerle ilerlemeler ile birlikte seri biçimde gerçekleştirilmesi ardından üretilen ürünlerin tüketilmesi sorunu beraberinde getirmiştir. Bireyler tüketim odağında hareket ettiklerinde artık çalışma şekilleri ihtiyaç olandan çok, tüketme eğilimine yönelmektedir. İşgücü, üretim sistemi içerisinde emeğin sürekliliğini desteklerken aynı zamanda emeğin bu sistem içerisinde kalıcı olması yolunda bir nitelik taşımaktadır. Etkin olmaktan çok edilgen bir hale gelen birey sadece tüketme odağında hareket eden bir obje haline gelmektedir. Yani bireyler üzerinde kurgulanan tek gerçek çalışmak değil üretileni tüketmek olmuştur (Aydoğan, 2009, s. 204-205). Kent ise bu tüketim çılgınlığını destekleyici bir biçimde dizayn edilmektedir. Modernitenin üretim-tüketim ilişkileri etrafında şekillendirdiği kentsel yaşam, bireylerin yaşadıkları kenti daha farklı deneyimlemelerine neden olmuştur. Tüketim, artık ihtiyaç bağlamından uzaklaşarak sembolleşmektedir. Sanayi öncesi dönemde varolan sınıfsal farklılıkların ana temeli olan zenginlik gösterimi ve kuşaklararası aktarım, yeni nesil kentlerde ortadan kalkmıştır; artık bireyler işbölümü ve elde edilen gelirin dağılımı etrafında sınıfsal bakımdan farklılaşmışlardır.

Daha önceleri kentler biraradalığın simgesi olarak varolurken artık bireyselleşmenin tezahür ettiği mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüketim bireyler arasındaki semboller aracılığıyla iletişimi ve etkileşimi desteklediği için artık toplumsallaşmadan ziyade bireyselleşme önplana çıkmaktadır. Tüketim, çeşitli üretimlerin gösterimine, kentte yaşayan nüfusun maruz kalmasına ve maruz kalınan ölçüde artık sadece tüketim odağında yaşamasına neden olmuştur. Kırsal alandan ziyade kentsel alanlarda yaşanan bu hızlı değişimler insanlarda bir bezginlik durumunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Metropol yaşamında ilişkilerin rutinleşmesi ve insanların duygusallıktan ziyade rasyonel biçimde birbirleriyle ilişki kurması yeni nesil kentsel yapının farklı bir gösterimini sunmaktadır. “Para ekonomisi” çerçevesinde gerçekleşen bu iletişim insanların mecburi biçimde bu yöntemi seçmesine neden olmuştur (Simmel, 2009).

3. FARKLILAŞMA VE AYRIŞMANIN BİRLİKTELİĞİ: SANAYİLEŞME SONRASI KENT DENEYİMİ

Kentli yaşamı bireyler arasında emek, sermaye ve tüketim temelinden hareketle, bir etkileşim havuzu kurmaktadır. Ancak insanlar kentli olarak hayata katılım adına önemli bir çaba göstermektedirler. Çünkü yaşadıkları alana yönelik aidiyetlerini sağlamlaştıran en önemli unsur kentlilik bilincidir. Kentte farklılıkların biraradalığı, heterojen yapıda birlikteliğin oluşturulmasına neden olmaktadır. Kırsal alanlarda var olan kavramların birçoğu kentsel alanda kaybolmaktadır. Kentli olmanın getirdiği bu durum nedeniyle nüfusun artması ve yoğunlaşması niteliksel olduğu kadar nicel farklılıkları da arttırmaktadır. Bir kültür bakımından kentin deneyimlenmesi sonucunda bireyler, aralarındaki farklılıklarla uyum içerisinde yaşamayı yeğlemektedirler. Birlikteliğin devamı açısından önem arz eden bu uyumun sağlanması adına bireyler farklılıklara hoşgörülü yaklaşma mecburiyeti içerisinde olmaktadır. Kentliliğin bir

getirisi olan bu hoşgörü kültürü aslında bireyler arasında var olan farklılıkların soğurulması ve bütünsel bir toplumun yaratılması bakımından elzem bir davranış olmaktadır (Özyurt, 2007, s. 116). Kentlilik kavramı sanayi devrimine kadar geçen sürede yurttaşlığın bilinci ile anılırken, sanayi devriminden sonra bir yaşam biçimi olarak ortaya konulmaktadır. Artık farklılaşmış bir biçimde karşımıza çıkmakta olan kent ve kentlilik kavramları kentin devamı için bireyler arasında gayri şahsi kabuller toplamı olabilmektedir.

Sanayinin toplumsal hayata dahil olmasıyla ve yeni üretim biçimlerinin ortaya çıkmasıyla beraber kapitalizmin toplumsal yaşama yönelik etkisinin sinyalleri çıkmaya başlamıştır. Taylor ve Ford'un üretim biçimlerine dayalı maksimum fayda tasarısı çerçevesinde hareket eden işçi sınıfı, sadece üretimin değişimini değil aynı zamanda toplumsal değişimlerin de odağı ve üretim noktası haline gelmiştir. Belirli bir mesai saati içerisinde çalışan ve çalıştığı saat kadar ücret alan bireyler, hem üretici olarak kente dahil olurlarken hem de tüketici olarak kapitalizmin büyümesini desteklemekteydiler. İkinci Dünya Savaşına kadar sürecek sıkıntılı dönemlerin ardından kapitalizmin önünde duran engeller kalkmış, otomobil, gemi yapımı, ulaştırma teçhizatı, petrokimya, çelik, elektrikli tüketici malları ve inşaat büyümenin ilerlemesini sağlayan güçler olarak öne çıkmıştır (Harvey, 1997, s. 152). Sanayilerin kurulması ve büyümenin yaşanmasıyla beraber bu sanayi alanlarındaki emek ihtiyacını karşılamak adına sanayi alanlarına yoğun göçler yaşanmıştır. Göçlerin yaşanması emek gücünü her ne kadar belli oranda karşılasa da ardından yerleşim gibi bir problemi doğurmaktadır. Sanayinin gelişmesi ve kentlerin farklılaşmasının yanında yan sanayi kuruluşlarının da eklenmesi ile birlikte sanayi etrafında yayılan bir kentsel büyüme ortaya çıkmıştır. Uzmanların sanayileşerek gelişen alanların inşasına yönelik inançları, sanayi alanlarının kentsel gelişim ve büyüme ile özdeşleşmesi anlamına gelmekteydi. Ulaşım imkanları ve otomobillerin gündelik yaşamda kullanılmalarının artmasıyla beraber üretilen malların sevki konusunda yaşanan problemlerin ortadan kalkmasıyla kentler büyüme hızını arttırmış ve metropol konumuna gelmişlerdir (Kaygalak & Işık, 2007, s. 20). Özellikle İkinci Dünya Savaşı ve 1980'ler öncesi yaşanan bu gelişmeler sonrasında kentleşme, belli ihtiyaçlar çerçevesinde yeni çehresini yaratmıştır. Şehirleşmeden farklı olarak sanayinin ve demografik büyümeye bağlı ivmeyle metropoliten bölgeleşme biçimindeki ileri türden bir oluşum kendine has bir fonksiyonu yerine getirmektedir (Kıray, 1998, s. 106).

1970 yılından sonra gerçekleşen ekonomik kriz, üretim biçimleri konusunda değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Post-fordist ve post-endüstriyel akımların dünya sahnesinde görülmesi, üretim tıkanıklığını aşma hamlelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Metropol kentler, değişen yeni düzende kendisine yeni roller biçmektedir. Biçilen bu rolün etkinliği hem etki eden bir özne olarak kentlerin varoluş nedenlerini sağlamlaştırırken hem de etkilenen bir nesne olarak değişimin ana aktörlerinden birisi olarak önemini ortaya koymaktadır (Geniş, 2011, s. 49). Kentlerin değişim alanları açısından öneminin var olması kentlerin kabul edilmiş birçok kavramdan öncelikli biçimde belirleyici bir ana etken, statü ve güç odağında anılmasına dayalı anlayışı yaygınlaştırmaktadır. Küreselleşme ile birlikte ulus devlet anlayışının azalması, kentlerin devletlerden daha fazla bilinir ve anılır hale gelmesini sağlamıştır. Üretim ve tüketim alanlarını üzerinde barındıran kentler, kapitalizmin iştahla canının çektiği mekânlar/arzu nesnelere olmuşlardır. Yatırım gücü ve sermaye iştahı açısından önceleri önem arz eden ulus devletler artık yerini kentlere bırakmıştır. Güç ilişkileri tersine dönerek "kentlerin ülkeleri temsil ettiği" söylenebilir (Puştu, 2006, s. 145-146).

Kentlerin küresel boyutlara hükmetmesini sağlayan etmenler dikkate alındığında karşımıza yine üretim ve ona dayalı ilişkiler ile kent çıkmaktadır. Ancak üretim klasik tanımıyla bir ürün/mal üretmekten çok, anlam bağlamının üretimi olarak "üretimin üretimi" anlayışına dayanmaktadır. İkinci nesil üretimle yeni tip ürünler; bilgi, ekonomi, marka, kültür, iletişim,

mal, birikim vb. gibi arttırılabilir (biriktirebilir) olgular olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme özelinde kentlerde üretilen bu olgular üretildikleri kentlerden dünyaya yayılmaktadır. Yeni tip üretimlerin gerçekleştiği bu kentler aynı zamanda ideolojik ve kontrol fonksiyonlarını yerine getiren mekânlar olmaktadır (Öktem, 2010, s. 105). Dünyanın ve kentlerin bu yeni biçimi, küreselleşme boyutunda etkileşimi arttırmaktadır. Çünkü küreselleşme birbirinden etkilenen zincirleme nesnelere ortaya çıkarmıştır. Bir nesnenin üretimi diğerinin tüketimine, benzerinin üretimine, birbirini besleyen nesnelere dizgesinin piyasada talep edilebilir oluşuna dayanır. Bu zinciri takip edenler küreselleşmenin kentlerindeki öznelidir. Gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasında küreselleşmeye dayalı bağımlılık ilişkisinin var olması bu pazarı canlı ve sonsuz kılacaktır. Enformasyonun teknolojik ilerlemeler ile birlikte küresel dünyada kolaylıkla yayılması, gelişmiş ülkelerin daha az gelişmiş ülkelere yönelik olumlu ya da olumsuz etkilerinin nedenini oluşturmaktadır. Sermaye yeni pazar alanlarında gelişim göstermek adına kendi teknolojileriyle giriş yaptığı az gelişmiş ülkelerin küresel temelde olumlu bir ivme göstermesini sağlamıştır. Küreselleşen dünyanın “gelişim” odağındaki kentlerin birbirleriyle entegrasyonu kentler artık küresel pazarlarda yer almıştır. Ancak buradaki gelişim ve uyum kentlerin buldukları ülkelerdeki yerel yapılarının birbirine uyum sağlayamaması durumuyla çelişecektir. Küresel uyum olduğu kadar küreselleşmeye uyumsuzluğa dayalı bir sonuç olarak aşırı, amacını aşmış, plansız büyümüş kentler ayrılmış alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Türk, 2015, s. 52). Böylelikle sanayi devrimi sonrasında küresel pazarda küreselleşme yarışındaki kentler ürettikleri değil, tükettikleri ölçüde söz sahibi olabileceklerdir. Üretim, tarihin en eski dönemlerinden beri toplumsal yaşamın içerisinde olan bir kavramdır. İkinci Sanayi Devrimi ile başlayan seri üretim dalgası üretimin önemini yitirmesine neden olmuştur. Önceleri üretim süresinin uzun olması ve üretilen ürünün piyasada sunulduğu tüketilerek kâra dönüştürülmesi zahmetli bir süreç iken İkinci Sanayi Devrimi sonrasında yaşanan seri üretim kolaylığı ile üretim bir sorun olmaktan çıkmıştır. Özellikle 1970’li yıllardan sonra üretim, dağıtım ve tüketim süreçleri ile dikkate alınır bir kavram olmuştur. İlerleyen teknoloji ve ulaşımın sorun olmaktan çıkması kapital sermayeyi üretilen ürünü tüketmeye yönlendirmektedir. Tüketimin odağındaki bireylerin kentli yaşam biçimlerinin içeriğinin dahi birer meta haline geldiği yeni düzende kentli bireylerin tüketime yönelmeleri ve tüketimden elde ettikleri haz ölçüsünde sosyalleşmeleri dikkate alındığında, kapitalizmin tüketime yönelik amacının özellikle kentlerde hedeflediği başarıya ulaştığı söylenebilir. Kent merkezlerinde bulunan sanayi alanlarının kentsel mekânın dışına taşınmasıyla beraber, kent merkezleri, tüketim alanları olarak yeniden tasarlanmıştır. Sokakların, caddelerin tüketim mekânı haline geldiği kentlerde, barınacak yeniden üretilmiş alanların tasarlanması ile birlikte sadece tüketim odağında yeni tip mekânların üretimi dikkat çekmektedir. Tüketimi sürekli hatırlatacak olan ve sosyal anlamda bir statü elde edilecek olan bu yeni alanlarda bireyler kendilerini mekânın sahibi gibi hissetmektedirler. Ancak kameralar ile incelenen ve bireylere tüketim dışında özgürlük alanı tanımayan bu yarı kamusal alanlar, seçici davranarak tüketimde ayrışmanın temelini oluşturmaktadır. Eskiden sokak ve caddelerde var olan sosyalliğin bir mekânsal yansıması olan alışveriş merkezleri, özel ve kamusal alan ayrımının bulanıklaştırıldığı, bireylerin kent yaşamındaki tüketim deneyimlerini kontrol altına alan simülasyonlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydoğan, 2009, s. 206-207). Kapitalist üretimin kendisini tüketim genelinde geliştirmesi adına zorunlu olarak kentsel alanlarda ürettiği bu alanlar, kapitalist sermaye gelişiminin mecburi hamlelerinden biri olarak belirginleşmektedir.

Kentsel deneyimi, tüketim, sermaye, emek, mekân, kent siyaseti, kent kültürü, gündelik hayat kültürü, homojenlik-heterojenlik, sosyal adaletsizlik, kentsel sürdürülebilirlik ve kentsel ekoloji bağlamlarından ayrı düşünmek mümkün olmayacaktır. Küreselleşen yeni dünyada kentleri deneyimleyen, birçok uyarı tarafından uyarılan ve eylemleri sermaye tarafından kısıtlanmaya çalışılan bireyler, kentsel yeni yaşam içerisinde nasıl davranacaktır? Kent yaşamı içerisinde

kendi sosyal çevresinde sembolik bir gösterim ve etkileşim taşıyan kentli bireyler, tüketim olgusuna artık bir gösteriş olgusu odağında yaklaşmaktadır. Tüketim bireyler arasında o kadar etkili bir hale gelmektedir ki toplumun parçaları olan bu insanların tüketim olgusundan etkilenmemesine olanak yoktur (Bauman, 2010, s. 53). Tüketime etrafında kenetlenerek kenti deneyimleyen bireyler, meta tüketimi kadar mekân tüketiminin de özneli olarak varolmaktadırlar. Kentin yarattığı mekânlar artık birer meta olarak düşünülmektedir. Daha açık bir ifadeyle, mekân uzamsal anlamından koparılıp felsefi, ekonomik, kültürel, sosyal ve dahası siyasal bir gösterge anlamına bürünmektedir. Kapitalizm açısından kendisini geliştirecek ve yeniden pazara girmesini sağlayacak her şeyin kâra dönüştürülebilir olarak benimsenmesi ile mekân artık hem üretimin gerçekleştiği alan olarak hem de tüketilen bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak kent deneyimi “tütilen mallar, hizmetler ve yerler arasında karmaşık bağların varlığına” ve “örgütsel toplumsal yaşamın birbirine bağlı örüntülerinin kolektif coşkusuna” sahne olacaktır (Urry, 1999, s. 47).

4. SONUÇ YERİNE: KENT DENEYİMİNİN YENİ EŞİKLERİ

Kent sakinlerinin bireysel, toplumsal varoluş düzlemlerini belirleyen sadece kentin fiziki koşulları değildir. 21. yüzyılda kent, siyasetin, etiğin, estetiğin, ekonominin, gündelik yaşam kültürünün belirleyicisi uzamdır. Bu açıdan kent bireyin bilinci, insanlığın hafızasıdır. 21. yy. kentlerinin mekânları kamusal müzakere alanları olmaktan çok, tüketimde insanların eşitlendiği, toplumsallıktan çok bireysellik ekseninde yapılandırılmış “yer”lerdir. Özellikle Lefebvre’in mekânsal çelişkileri anlamak için üzerinde durduğu “kent hakkı” kavramı perspektifinde baktığımızda kentsel mekânlar ancak yoğunlaşmanın uzamı, sermaye ve devlet hegemonyasının kontrol alanı olarak kurgulanmıştır. Lefebvre’in yazmış olduğu “mekânın üretimi” tezi bu amaçla mekânların bireyler tarafından tüketilerek yeniden üretildiğinin altını çizmektedir. Lefebvre, bu bağlamda kentin yeniden üretiminin yol açacağı devrimin herkes için bir zorunluluk olacağına da altını çizecektir.

Wirth ve Urry için kentteki yaşam biçiminin kavramsal ifadesi olan “kentlilik”; yapay, geçici, parçalı, soğuk, kayıtsız ve yüzeyseldir. Kentin bölünmüş niteliği farklılaşma ve ayrışmada kendisini gösterir. Maddi bağların ön plana alınmış olmasına dayalı farklılaşma, kentli meslek alanlarının ayrılmış görünümü, işbölümünün niteliğini değiştirir. Bireyler kentliliği bu ayrılmış ve farklılaşmış bütünde yararlarına dayalı “kümelenmeler” içerisinde yaşarlar. Bu kümelenme ayrıca kendisini insan-doğa karşıtlığında da gösterecek ve kentsel ekoloji/kentin doğası karşıtlıkların dünyası olacaktır.

Günümüzde yitirilmiş aidiyetin kentleri kentsel dönüşümde yaratılmış alt kentler ve tüketim merkezleri arasında sıkışmış durumdadır. Uydukentlerin yalnız bireyleri dönüşümün distopik rüyasına astronomik bedeller ödeyerek kent hakkını neoliberal dönüşümün sermaye yapısı içerisinde sürekli besleyerek bir arzu nesnesi olmasına katkıda bulduklarının farkındadırlar. Kentsel mekânların felsefesini yapmak küreselleşme sonrasındaki dönüşümle daha başka unsurların hesaba katılmasını gerektirecektir. Artan sosyal hareketlilik, iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişme, hizmet sektörünün başat hale gelişi, değişen ihtiyaçlar/değerler dönüşümü, farklı yaşam tarzlarının gelir gruplarının farklılığı ile ilişkisi ve uzmanlaşmanın dağılımı bu sosyal unsurlardan bir kaçıdır. Bunların her biri 21. Yüzyılda kentsel dönüşümün “soylulaştırma” (*gentrification*) projesi içerisinde manipüle edilirler. Eşitsizliğin her bir unsurda kendisini gösterdiği bu dünyaya Bauman öncelikle bir “güvenlik” endişesi ile bakar. Dolayısıyla 21. yüzyılın kentlisi güvende değildir. Güvende hissedilmeyen yerde etik endişeler duyulmaz. Tarihsel kent özlemi yaygınlaşmaz. Bugünü kurtaran yarını sürekli vahametle anan kentli birey gettolaşan yaşamında görme biçimi ve unutmaya biçimi arasındaki çelişkide seçiciliğini de yitirecektir. Kamusallığın parçalanması, topluluklardaki anomi, modernleşme ve

sanayileşme kısılcacının altındaki farklılaşmayı böylelikle bir “ayrışma” olarak bize sunar. Ayrışma karşısındaki mutsuz bireyler kendilerini nostalji duygusu ile baş başa kalmış bulurlar.

Bauman çeşitli eserlerinde kenti yabancılaşma, kimliksizleşme, donuklaşma, tesadüfi ve ancak suskun karşılaşmaların oluşturduğu aidiyetsizlik, öznelik duygusu gibi sıfatlarla niteler. Kent böylesine gri bir alan olarak öznelerini (Bauman’dan yıllar önce Simmel’in de belirttiği gibi) bıkkınlığa sürükler. Kentine ve kendine ait olamayan öznelerin kolektif bir hak olarak kentliliği kurgulayamayışı özellikle Harvey’in kent tasvirlerinde dile getirilir. Kent, Harvey’e göre, eşitsizliğin derinleştiği, adalet ilkesinin giderek ortadan kaybolduğu, yerel yönetimlerin postmodern alanı olarak karşımıza çıkar.

Sonuç olarak “kent deneyimi” bireyin toplumla olan ilişkisinin, yaratılmış kent mekanlarındaki gösterenidir. Kent, bu deneyimin bireyselleşme-toplumsallaşma ekseninde farklılaşmalar ve ayrışmalar ile yaşandığı bir sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik, tarihsel evrendir. Kentlilik, kent deneyimleri ile kenti kendiliğinde yaşayan bireylerin aidiyet-yabancılaşma çizgisinde farklılaşmaları ve ayrışmaları yaşadıkları bir denge unsurudur. Tüm bu belirlemeler, 21. yüzyılın kentlerinde tüketim olgusunun tahakkümü altında sosyal adalet, eşitlik, özgürlük sorunsalı, yabancılaşma, ayrıklık ve aykırılık, mekânsal ayrışma vb. ilişkiselliklerde kendisini somut olarak gösterir. Tüm bu nedenlerdir ki kent artık tarihsel bağlarındaki değişimleri özellikle kentsel “dönüşüm” içerisinde yadsıyarak, yeni ayrışma ve farklılaşma biçimlerinde yeniden inşa ederek geleceğe hazırlanmaktadır. Ancak kentli birey, bu değişimin yeni eşikleri arasında farklı deneyimlerin farklı kentli bireyleri olarak mekânsal, geçici buluşmalarda biraraya gelmek dışında tercihlerinden giderek yoksun kalmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aydoğan, F. (2009). Tüketim Kültürünün Gölgesinde Kentler. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(2), 203-215.
- Barreau, J.-C., & Bigot, G. (2006). *Bütün Dünya Tarihi*. (A. Özışık, Çev.) İstanbul: Dharma Yayınları.
- Bauman, Z. (2010). *Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?* (F. Çoban , & İ. Katırcı, Çev.) Bursa: De-Ki Yayınları.
- Bumin, K. (1990). *Demokrasi Arayışında Kent*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Childe, G. (1998). *Tarihte Neler Oldu*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Çan, F. M. (2013). Kentleşme, Sanayileşme ve Kalkınma Etkileşimi. *T.C. Fırat Kalkınma Ajansı*, 1-11.
- Eğilmez, M. (2018). *Tarihsel Süreç İçerisinde Dünya Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Freeman, C. (2003). *Mısır, Yunan ve Roma*. (S. K. Angı, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Geniş, Ş. (2011). Küreselleşme, Kent ve Kültür. *İdealKent*(3), 48-61.
- Gombrich, E. H. (1997). *Genç Okurlar İçin Kısa Bir Dünya Tarihi*. (A. Mumcu, Çev.) İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Gözlü, A. (2016). Antik Yunan (Hellen)'da Koloniler ve Bunların Nitelikleri. *Folklor/Edebiyat*, 21(81), 195-206.
- Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin Durumu*. (S. Savran, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2017). *Kent Deneyimi*. (E. Soğancılar, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Kaygalak, İ., & Işık, Ş. (2007). Kentleşmenin Yeni Ekonomik Boyutları. *Ege Coğrafya Dergisi*, 16, 17-35.
- Kıray, M. (1998). *Kentleşme Yazıları*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi*. İstanbul: Sel Yayıncılık .
- Morris, I. (2000). Kent ve Devlet Olarak Erken Polis. (J. Rich, & A. Wallace-Hadrill), *Antik Dünya'da Kırsal ve Kent* (L. Özgenel, Çev., s. 25-58). İstanbul: Homer Kitabevi.
- Mumford, L. (2007). *Tarih Boyunca Kent Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*. (G. Koca, & T. Tosun, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Owens, E. J. (2000). *Yunan ve Roma Dünyasında Kent*. (C. Birsal, Çev.) İstanbul: Homer Kitabevi.
- Öktem, B. (2010). Küresel/ Dünya Kenti. Ö. Uğurlu, N. Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak, & M. Şiriner (Düz.), *Kent Sosyolojisi Çalışmaları* (s. 103-138). İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Önkal, G. (2016). Kentlilik ve Kentsizlik. (Ö. Sarı, & A. Esgin, Ed.), *Toplumsal Analizler Ekseninde Kent Fragmanları* (s. 61-76). İstanbul: Phoenix.

- Özyurt, C. (2007, Aralık). Yirminci Yüzyıl Sosyolojisinde Kentsel Yaşam. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(18), 111-126.
- Pirenne, H. (1994). *Ortaçağ Kentleri*. (Ş. Karadeniz, Çev.) İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Puştu, Y. (2006). Küreselleşme Sürecinde Kent Antik Site'den Dünya Kentine. *Sayıştay Dergisi*(60), 129-151.
- Schutz, A. (1962). *The Problem of Social Reality: Collected Papers I*. The Hague.
- Sennett, R. (2014). *Ten ve Taş*. (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve Kültür*. (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Tanilli, S. (1999). *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası* (Cilt II). İstanbul: Adam Yayınları.
- Tuna, K. (2017). *Toplum Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Tunçel, A. (2016). Kent ve Siyaset: Siyasal Katılımı Kent ve Mimari Üzerinden Okumak. (Ö. Sarı, & A. Esgin, Ed.) , *Toplumsal Analizler Ekseninde Kent Fragmanları* (s. 169-187). İstanbul: Phoenix.
- Türk, S. M. (2015). 20. Yüzyıl Kent Kuramları. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 41-59.
- Uğurlu, Ö. (2010). Kentlerin Tarihsel Gelişimi. (Haz. Ö. Uğurlu, N. Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak, & M. Şiriner), *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları* (s. 25-71). İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Urry, J. (1999). *Mekanları Tüketmek*. (R. Ögdül, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Üstüner, A. C. (1998). *Mısır Uygarlığı*. İstanbul: Dragon Yayınları.
- Weber, M. (2010). *Şehir*. (D. Martindale, G. Neuwirth, Dü, & M. Ceylan, Çev.) İstanbul: Yarı Yayınları.
- Wycherley, R. E. (1993). *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?* (N. Nirven, & N. Başgelen, Çev.) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Yaylı, H., & Küçük, A. B. (2011). Sosyal Bölünme- Kent Dokusu İlişkisinin İlkel Örneği Olarak Roma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(2), 121-138.